

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga LV 1010; Tālr.: 67686768; Fakss: 67244074; E-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

ATZINUMS pārbaudes lietā Nr.2013 – 88 – 2A Rīgā

2013.gada 28.jūnijā

Nr. 6-6/84

Par bērna tiesībām uz drošu vidi
izglītības iestādē

Tiesībsarga birojā ir izskatīta pārbaudes lieta par bērna tiesību uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem pārkāpumu pašvaldības dibinātā izglītības iestādē, kurā 2013.gada 22.aprīlī mācību stundu starpbrīdī skolēns cieta no skolas biedru veiktas vardarbības. Notikušais tika plaši atspoguļots plašsaziņas līdzekļos.¹ Cietušā bērna mātes televīzijai sniegtās intervijas ļāva identificēt cietušo bērnu, savukārt interneta rakstu komentāri ļāva identificēt bērnu, kurš, iespējams, bijis vardarbīgs.

Pārbaudes lietas mērķis bija izvērtēt valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti gadījumā, ja noticis bērnu tiesību uz drošiem apstākļiem izglītības iestādē pārkāpums, un atklāt iespējamus trūkumus tiesību aktos vai to piemērošanā.

Tās vērtības, ko valsts ir apņēmusies aizsargāt, ir nostiprinātas katras valsts pamatlilikumā. Latvijas Republikas Satversmes 110.pants nosaka: „Valsts aizsargā un atbalsta (..) bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.” Tātad valsts konstitucionālā līmenī bērna tiesības ir atzinusi kā pamatvērtību.

Viens no bērna tiesību pamatprincipiem, no kura izriet pārējās bērna tiesības, ir bērna tiesības uz attīstību². Bērna tiesības uz attīstību tiek apdraudētas gan gadījumā, ja bērns cieš no vardarbības, gan gadījumā, ja bērns izturas

¹ Neiedomājama nežēlība Jaunjelgavas vidusskolā: skolotāji bezspēcīgi.

<http://www.apollo.lv/zinas/neiedomajama-nezeliba-jaunjelgavas-vidusskola-skolotaji-bezspecigi/568550>

² ANO Konvencijas par bērna tiesībām 6.panta 2.daja: „Dalībvalstis nodrošina bērna izdzīvošanu un attīstību maksimālā iespējamā apjomā.” Bērnu tiesību aizsardzības likuma 7.pants: „Katrām bērnām ir neatņemamas tiesības uz dzīvības un attīstības aizsardzību.”

vardarbīgi, tādēļ vardarbības izskaušana ir nozīmīgs jautājums bērnu tiesību nodrošināšanai.

Saskaņā ar Latvijai saistošiem starptautiskajiem³ un nacionālajiem tiesību aktiem⁴ ikvienam bērnam ir tiesības būt drošībā, tiesības tikt pasargātam no cietsirdīgas izturēšanās. Šīs tiesības ir absoluītas, tās nav pakļautas nekādiem ierobežojumiem un ir īstenojamas neatkarīgi no tā, kur bērns atrodas. Lai šīs tiesības īstenotu, katrai iesaistītajai personai ir savī pienākumi un atbildība par to nepildīšanu.

[1] Bērna tiesības, pienākumi un atbildība

Speciāls regulējums attiecībā uz bērna drošību izglītības iestādē noteikts Izglītības likuma 55.panta 8.punktā: „Izglītojamam ir tiesības uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē un tās organizētajos pasākumos.” Lai šīs tiesības īstenotu, ikvienam bērnam (izglītojamam) jāievēro likumi, tostarp izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumi, un sabiedrībā pieņemtie uzvedības noteikumi. Bērns nedrīkst aizskart citu bērnu un pieaugušo tiesības un likumīgās intereses. Ja bērna uzvedība ir antisociāla – bērns neievēro Izglītības likumā noteiktos izglītojamā pienākumus⁵ un pārkāpj izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumus, bērna tiesības uz pilnvērtīgu attīstību nav nodrošinātas, un bērna uzvedība aplūkojama arī par bērna audzināšanu atbildīgo pieaugušo atbildības kontekstā.

Par izdarītu likumpārkāpumu bērnam, kurš sasniedzis 14 gadu vecumu, atkarībā no nodarījuma smaguma var piemērot administratīvo atbildību vai kriminālatbildību. Piemēram, pie administratīvās atbildības bērns saucams par tādiem pārkāpumiem kā bezkaunīga rīcība, ignorējot vispārpieņemtās uzvedības normas un traucējot stundu, rupju vārdu lietošana⁶, maznozīmīga miesas bojājuma tīša nodarīšana⁷ u.c. Ja bērns kādam nodarījis miesas bojājumus, kas nav vērtējami kā maznozīmīgi, atbildība piemērojama saskaņā ar Kriminālikuma normām⁸. Miesas bojājumu smaguma pakāpi nosaka tiesu medicīnas eksperts⁹.

Bērnam vecumā no 11 līdz 18 gadiem, ja viņš izdarījis tādu nodarījumu vai pārkāpumu, par kuru likumā paredzēta kriminālatbildība vai administratīvā atbildība, soda vietā var piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus¹⁰. Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi tiek piemēroti, lai sasniegtu šādus mērķus:

³ Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pants: „Nevienu cilvēku nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai cietsirdīgi vai pazemojoši ar viņu apieties vai sodīt.”

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 37.panta a punkts: „Dalībvalstis nodrošina, lai neviens bērns netiktu pakļauts spīdzināšanai vai citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai soda veidiem.”

⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 9.panta otrā daļa: „Pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu.”

⁵ Izglītības likuma 54.panta 2., 4., 5., 6.punkts.

⁶ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 167.pants. Sīkais huligānisms.

⁷ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 167.² pants. Maznozīmīga miesas bojājuma tīša nodarīšana.

⁸ Kriminālikuma 130.pants. Tīss viegls miesas bojājums.

⁹ Likuma “Par Kriminālikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 3.pielikuma 2.punkts.

¹⁰ Bērnam no 11 līdz 13 gadu vecumam var piemērot tikai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus.

- 1) sabiedrības interesēm atbilstošas vērtību orientācijas veidošanos un nostiprināšanos bērnā;
- 2) bērna orientāciju uz atturēšanos no pretlikumīgām darbībām;
- 3) bērna ar sociālās uzvedības novirzēm reintegrāciju sabiedrībā.¹¹

Materiālus par Kriminālikumā paredzētu nodarījumu, par kuru procesuāli pilnvarota amatpersona konstatējusi, ka to izdarījis bērns, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu, izskata un audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus piemēro rajona (pilsētas) tiesnesis vienpersoniski. Administratīvo pārkāpumu lietas un materiālus par pārkāpumu izskata pašvaldības administratīvā komisija.

Bērnam var piemērot šādus audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus:

- 1) izteikt brīdinājumu;
- 2) uzlikt par pienākumu atvainoties cietušajām personām, ja tās piekrīt tikties ar vainīgo;
- 3) nodot bērnu galvojumā vecākiem vai aizbildņiem, kā arī citām personām, iestādēm vai organizācijām;
- 4) uzlikt par pienākumu ar savu darbu novērst radītā kaitējuma sekas (piemēro no 15 gadu vecuma);
- 5) uzlikt par pienākumu atlīdzināt nodarīto zaudējumu (piemēro no 15 gadu vecuma, ja bērnam ir ienākumi);
- 6) noteikt uzvedības ierobežojumus;
- 7) uzlikt par pienākumu veikt sabiedrisko darbu (nepiemēro par administratīvo pārkāpumu);
- 8) ievietot bērnu sociālās korekcijas izglītības iestādē (nepiemēro par administratīvo pārkāpumu).¹²

Papildus bērnam var uzlikt par pienākumu ārstēties no alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu vai citādas atkarības.

Bērnam var noteikt šādus uzvedības ierobežojumus:

- 1) aizliegt apmeklēt noteiktas sabiedriskās vietas (piemēro tikai tiesnesis);
- 2) aizliegt satikties ar noteiktām personām (piemēro tikai tiesnesis);
- 3) uzlikt par pienākumu noteiktā diennakts laikā atrasties savā dzīvesvietā (piemēro tikai tiesnesis);
- 4) uzlikt par pienākumu periodiski (vienu līdz četras reizes mēnesī) ierasties uz reģistrāciju Valsts policijā (piemēro tikai tiesnesis);
- 5) uzlikt par pienākumu piedalīties sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmās;
- 6) uzlikt par pienākumu turpināt pamatizglītības iegūšanu;
- 7) uzlikt par pienākumu ierasties uz konsultāciju pie psihologa, ārsta vai cita speciālista.¹³

Visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir

---

¹¹ Likuma "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" 1.panta otrā daļa.

¹² Turpat 6.pants.

¹³ Turpat 10.¹ panta trešā daļa.

jānodrošina bērna tiesības un intereses.¹⁴ Bērna ar uzvedības traucējumiem interesēs ir uzvedības korekcija, lai turpmāk bērns neveiktu pretlikumīgas darbības. Tādēļ tiesai vai pašvaldības administratīvajai komisijai, vadoties no bērna interesēm, pēc iespējas biežāk būtu jāpiemēro likumā „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” noteiktie piespiedu līdzekļi, piemēram, uzvedības ierobežojums – pienākums piedalīties sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmā.

Konkrētajā gadījumā iespējamās vainīgās personas nav sasniegusās kriminālatbildības iestāšanās vecumu, līdz ar to administratīvās vai kriminālatbildības piemērošana ir izslēgta, un tiks izlemts jautājums par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu. Valsts policija lietā ir noteikusi tiesu medicīnisko ekspertīzi miesas bojājumu smaguma pakāpes noteikšanai. Pēc tiesu medicīnas eksperta atzinuma saņemšanas būs iespējams noteikt, kāda noziedzīga nodarījuma pazīmes ir bērnu darbībās, un lemt par materiāla nosūtīšanu audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanai. Uzraugošā prokuratūra ir konstatējusi¹⁵, ka, izmeklējot nodarījumu, Valsts policija ir ievērojusi Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.pantā noteikto ar bērna tiesību vai interešu nodrošināšanu saistīto lietu ārpuskārtas izskatīšanu, jo no informācijas saņemšanas brīža tiek veiktas visas nepieciešamās izmeklēšanas darbības.

Bērnam, kurš ir noziedzīga nodarījuma, vardarbības vai jebkādas citas nelikumīgas, cietsirdīgas vai cieņu aizskarošas darbības upuris, Ministru kabineta noteiktajā kārtībā bez maksas sniedzama nepieciešamā palīdzība, lai viņš atgūtu fizisko un psihisko veselību un integrētos sabiedrībā. Šādai ārstēšanai un reintegrēšanai jānotiek bērna veselībai, pašcieņai un godam labvēlīgā vidē, rūpīgi sargājot bērna intīmo noslēpumu.¹⁶

Kārtību, kādā bērnam sniedzama palīdzība (ārstniecības un rehabilitācijas pakalpojumi), nosaka Ministru kabineta 1999.gada 8.jūnija noteikumi Nr.208 „Kārtība, kādā bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām, sniedzama nepieciešamā palīdzība”. Saskaņā ar Noteikumu 2.1.punktu bērnam, kurš cietis no vardarbības, bez maksas sniedzama neatliekamā medicīniskā palīdzība tajā laikā un vietā, kur tā nepieciešama.

No valsts budžeta finansētus sociālās rehabilitācijas pakalpojumus bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām, sniedz dzīvesvietā (ne vairāk par desmit 45 minūšu konsultācijām) vai rehabilitācijas institūcijā (sociālās rehabilitācijas kurss līdz 30 dienām).

Rehabilitācijas pakalpojumi bērnam tiek sniegti pēc vecāku vai bāriņtiesas pieprasījuma. Konkrētajā gadījumā cietušā bērna māte vērsās sociālajā dienestā pēc sociālā dienesta atkārtota uzaicinājuma. Cietušais bērns saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumu saskaņā ar normatīvajiem aktiem.

¹⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta otrā daļa.

¹⁵ Aizkraukles rajona prokuratūras 2013.gada 30.maija vēstule Nr.2-1/841.

¹⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 51.panta otrā daļa.

[2] Ārstniecības personu pienākumi un atbildība

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 51.panta trešo daļu katrai personai ir pienākums ziņot policijai vai citai kompetentai iestādei par vardarbību vai citu pret bērnu vērstu noziedzīgu nodarījumu. Par neziņošanu vainīgās personas saucamas pie likumā noteiktās atbildības.

Ja ārstniecības iestādē sniegtā palīdzība bērnam, kuram konstatētas iespējamas vardarbības sekas, ārstniecības iestāde nekavējoties par to ziņo policijai un pašvaldības sociālajam dienestam.¹⁷

Likumā noteikta atbildība vienīgi par neziņošanu, ja ir droši zināms, ka izdarīts smags vai sevišķi smags noziegums¹⁸, atbildība par neziņošanu par vardarbību pret bērnu citos gadījumos nav paredzēta.

Konkrētajā gadījumā nevienna ārstniecības persona nebija pašvaldības sociālajam dienestam ziņojusi par vardarbību pret bērnu.

[3] Sociālā dienesta pienākumi un atbildība

Sociālais dienests, saņēmis informāciju par bērnu, kurš cietis no vardarbības, informē par iespējām saņemt valsts apmaksātos sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, kā arī par pakalpojumu saņemšanas nosacījumiem un kārtību, sniedz nepieciešamo atbalstu un palīdzību bērnam, kurš cietis no vardarbības, un bērna ģimenei sociālās rehabilitācijas pakalpojuma saņemšanas laikā, kā arī pēc tam.¹⁹

Sociālā dienesta faktiskā rīcība apstrīdama un pārsūdzama Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā.

Konkrētajā gadījumā sociālais dienests sākotnējo informāciju par 2013.gada 22.aprīlī vardarbībā cietušo bērnu telefoniski saņēma 2013.gada 17.maijā no skolas direktoriem. Rakstiska informācija (skolas direktori vēstule) tika saņemta 2013.gada 21.maijā²⁰. Pēc informācijas par bērnu, kurš cietis no vardarbības, saņemšanas sociālais dienests informēja cietušā bērna māti par iespējām saņemt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus un uzaicināja ierasties sociālajā dienestā jautājuma risināšanai.

[4] Izglītības iestādes pienākumi un atbildība

Izglītības iestādes pienākums gādāt par bērnu drošību noteikts vairākos normatīvajos aktos.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta pirmā daļa nosaka: „Bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citu tādu iestāžu vadītāji un darbinieki, kurās uzturas bērni, (...) ir atbildīgi par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērns būtu drošībā, lai viņam tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas viņa tiesības.” Saskaņā ar tā paša panta otro daļu izglītības iestāžu

¹⁷ Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1613 „Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām” 3.punkts.

¹⁸ Krimināllikuma 315.pants. Neziņošana par noziegumu.

¹⁹Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1613 „Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām” 12.6 un 12.7 punkts.

²⁰ Jaunjelgavas novada Sociālā dienesta 2013.gada 17.jūnija vēstule Nr.1-14.2/229.

vadītāji un darbinieki par izdarītajiem pārkāpumiem saucami pie disciplinārās vai citas likumā noteiktās atbildības.

Izglītības likuma 55.panta 8.punkts nosaka izglītojamā tiesības uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē un tās organizētajos pasākumos. Tā paša likuma 30.panta pirmā daļa nosaka izglītības iestādes vadītāja atbildību par bērna tiesību uz drošību nodrošināšanu: „Izglītības iestādes vadītājs atbild par izglītības iestādes darbību un tās rezultātiem, par šā likuma un citu izglītības iestādes darbību reglamentējošo normatīvo aktu ievērošanu.”

Konkrētus pienākumus, kas izglītības iestādes vadītājam veicami izglītojamo drošības nodrošināšanai, nosaka Ministru kabineta 2009.gada 24.novembra noteikumi Nr.1338 „Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos” (turpmāk – Noteikumi). Saskaņā ar Noteikumiem izglītības iestādes vadītājam ir pienākums veikt šādas darbības:

- plānot un organizēt izglītojamo drošības pasākumus izglītības iestādē un tās rīkotajos pasākumos (Noteikumu 3.2.punkts);
- organizēt izglītojošus pasākumus par izglītojamo drošību, tai skaitā vardarbības un ievainojumu profilakses jautājumos (Noteikumu 3.4.punkts);
- nodrošināt izglītojamam, kurš apdraud savu vai citu personu drošību, veselību vai dzīvību, mācības citā telpā sociālā pedagoga, izglītības psihologa vai cita pedagoga klātbūtnē (Noteikumu 5.¹ 2.punkts);
- rīkojumā noteikt atbalsta personāla pienākumus, lai veicinātu turpmāko sadarbību ar izglītojamo un vecākiem un izstrādātu atbalsta pasākumus atbilstoši izglītojamā vajadzībām un situācijai (Noteikumu 5.¹4.punkts);
- ja izglītojamā uzvedībā nav uzlabojumu un vecāki nevēlas sadarboties ar izglītības iestādi, bet situācijas risināšanā vēlas iesaistīt citus speciālistus, nosūtīt šo informāciju attiecīgajai pašvaldībai (Noteikumu 5.² punkts).

Saskaņā ar Noteikumiem ikvienas izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumos jābūt regulētiem šādiem jautājumiem:

- izglītojamo uzvedības noteikumiem izglītības iestādē, tās teritorijā un izglītības iestādes organizētajos pasākumos (Noteikumu 6.1.punkts) un atbildībai par iekšējās kārtības noteikumu neievērošanu (Noteikumu 6.6.punkts);
- izglītojamā rīcībai, ja izglītojamais kādas personas darbībā saskata draudus savai vai citu personu drošībai (Noteikumu 6.4.punkts);
- vadītāja un pedagogu rīcībai, ja tiek konstatēta fiziska vai emocionāla vardarbība pret izglītojamo (Noteikumu 6.5.punkts).

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 201.⁶⁶ pants paredz izglītības iestādes vadītāja un darbinieku atbildību par noteiktā tiesiskā regulējuma neievērošanu: „Par izglītojamo drošības noteikumu pārkāpšanu izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos — izsaka brīdinājumu vai uzliek naudas sodu izglītības iestādes darbiniekam no divdesmit pieciem līdz piecdesmit latiem, bet izglītības iestādes vadītājam — no piecdesmit līdz divsimt latiem.”

Saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 236.⁹ pantu administratīvo pārkāpumu lietas izskata Izglītības kvalitātes valsts dienests.

Konkrētajā gadījumā konstatēts, ka izglītības iestādē netika ievēroti normatīvie akti izglītojamo drošības jomā. Izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumos nebija noteikta vadītāja un pedagogu rīcība vardarbības gadījumā. Pārbaudi par izglītojamo drošības noteikumu pārkāpšanu izglītības iestādē veica Izglītības kvalitātes valsts dienests, kurš izglītības iestādes vadītājas rīcībā konstatēja pārkāpumu un piemēroja administratīvo sodu.

Bērnam, kurš, iespējams, bija vardarbīgs, uzvedības traucējumi izglītības iestādē bija konstatēti kopš 2010.gada. 2011.gada pedagoģiski medicīniskās komisijas atzinumā ieteikts konsultēt bērnu pie vairākiem speciālistiem. Skola, kuras rīcībā bija minētā informācija, nav vērsusies bērna dzīvesvietas sociālajā dienestā un lūgusi izstrādāt bērnam uzvedības sociālās korekcijas programmu. Normatīvie akti tieši neparedz izglītības iestādes vadītāja pienākumu lūgt sociālo dienestu izstrādāt minēto programmu, taču šis pienākums izriet no normatīvajiem aktiem, kas nosaka izglītības iestādes kā bērnu tiesību aizsardzības subjekta²¹ atbildību par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērns būtu drošībā, lai viņam tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas viņa tiesības,²² kā arī no normatīvajos aktos noteiktā sadarbības principa bērnu tiesību aizsardzības īstenošanā.²³ Lai nodrošinātu bērna ar uzvedības traucējumiem tiesības uz attīstību un citu bērnu tiesības uz drošību izglītības iestādē, izglītības vadītājam bija jāveic visi nepieciešamie pasākumi, tostarp jālūdz bērna dzīvesvietas sociālais dienests izstrādāt bērnam uzvedības sociālās korekcijas programmu.

Attiecībā uz publiski izskanējušo informāciju, ka izglītības iestādes vadītāja nekavējoties neziņoja Valsts policijai par notikušo vardarbības gadījumu un neizsauca neatliekamo medicīnisko palīdzību, pārbaudi veic Valsts policija, lai izvērtētu, vai amatpersonas rīcībā nav saskatāmas Krimināllikuma 319.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma (valsts amatpersonas bezdarbība) pazīmes - valsts amatpersonas pienākumu nepildīšana, tas ir, ja valsts amatpersona tīši vai aiz nolaidības neizdara darbības, kuras tai pēc likuma vai uzlikta uzdevuma jāizdara, lai novērstu kaitējumu ar likumu aizsargātām personas interesēm, un ja ar to ar likumu aizsargātām personas interesēm radīts būtisks kaitējums.

[5] Pašvaldības pienākumi un atbildība

Saskaņā ar likuma „Par pašvaldībām” 15.panta 23.punktu viena no pašvaldības autonomajām funkcijām ir bērnu tiesību aizsardzības īstenošana attiecīgajā administratīvajā teritorijā.

²¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.panta pirmās daļas 2.punkts: “Bērna tiesību aizsardzību valstī nodrošina izglītības (..) iestādes.”

²² Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta pirmā daļa.

²³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta trešā daļa: “Bērna tiesību aizsardzība īstenojama, sadarbojoties ar ģimeni, valsts un pašvaldību institūcijām, sabiedriskajām organizācijām un citām fiziskajām un juridiskajām personām.”

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.panta trešā daļa nosaka pašvaldības pienākumu palīdzēt vecākiem bērnu audzināšanā: „Atkarībā no bērna vecuma pašvaldība palīdz ģimenei, it īpaši trūcīgai ģimenei, bērna audzināšanā un izglītošanā (...).”

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta pirmā daļa nosaka: „Likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem veic pašvaldība sadarbībā ar bēru vecākiem, izglītības iestādēm, Valsts policiju, sabiedriskajām organizācijām un citām iestādēm.” No minētās tiesību normas nepārprotami secināms, ka preventīvais darbs ar bērniem ir pašvaldības kompetencē.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta otro daļu pašvaldība iekārto profilakses lietu un izstrādā uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmu katram bērnam, kurš izdarījis prettiesiskas darbības vai tādas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības. Tātad pašvaldībai ir pienākums ņemt pašvaldības preventīvajā uzskaitei katru riska grupas bērnu un izstrādāt viņa vajadzībām atbilstošu programmu. Pašvaldības izstrādātā programma atkarībā no pašvaldības atbildīgā darbinieka ieskatiem un konkrētās lietas apstākļiem var paredzēt un var neparedzēt policijas līdzdalību, jo programmas izstrāde un līdz ar to sadarbības partneru izvēle ir pašvaldības kompetencē. No starptautiskām rekomendācijām secināms, ka jāizmanto sabiedrībā balstīts preventīvais darbs un pēc iespējas jānovērš jauniešu saskarsme ar tiesību sargāšanas sistēmu.

Vairumā gadījumu riska faktori pārklājas, tādēļ preventīvajām programmām nepieciešama kompleksa pieeja, piesaistot dažādus speciālistus, piemēram, psihologu, sociālo pedagogu, ārstniecības personas.

Konkrētajā gadījumā konstatēts, ka bērnam, kurš, iespējams, bija vardarbīgs un kuram uzvedības problēmas bija konstatētas jau kopš 2010.gada, uzvedības sociālās korekcijas programma nebija izstrādāta. Bērna dzīvesvietas sociālais dienests praksē uzvedības korekcijas programmas izstrādā tikai pēc Valsts probācijas dienesta vai Valsts policijas pieprasījuma.²⁴ Arī Jaunjelgavas novada Sociālais dienests uzvedības korekcijas programmas bērniem izstrādā tikai pēc Valsts policijas pieprasījuma. 2012.gadā nebija izstrādāta neviens uzvedības korekcijas programma.²⁵ Saskaņā ar abu iesaistīto pašvaldību sociālo dienestu sniegto informāciju neviens no izglītības iestādēm nav vērsusies sociālajā dienestā ar lūgumu izstrādāt novada administratīvajā teritorijā dzīvojošam bērnam uzvedības sociālās korekcijas programmu. Tas nozīmē, ka preventīvais darbs tiek uzsākts novēloti – tikai tad, kad bērns jau ir izdarījis likumpārkāpumu, nevis laikus – kad viņa uzvedība var novest pie prettiesiskas rīcības. Vienlaikus skola pārbaudes lietā sniedza informāciju, ka ir informējusi sociālos dienestus par bēru uzvedības problēmām skolā. Vērtējot sociālo dienestu sniegto informāciju kopsakarā ar skolas sniegto informāciju, sociālo dienestu rīcībā ir konstatējams labas pārvaldības principa pārkāpums. Sociālajam dienestam, saņemot no izglītības iestādes informāciju par bērniem ar

²⁴ Vecumnieku novada domes Sociālā dienesta 2013.gada 17.jūnija vēstule Nr.7-2/141.

²⁵ Jaunjelgavas novada Sociālā dienesta 2013.gada 17.jūnija vēstule Nr.1-14.2/229.

uzvedības problēmām, atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta pirmajai un otrajai daļai bija jāizstrādā uzvedības korekcijas programma, kaut arī izglītības iestāde tieši neizteica konkrētu lūgumu.

[6] Vecāku pienākumi, atbildība un tiesības

Saskaņā ar Latvijai saistošiem starptautiskajiem un nacionālajiem tiesību aktiem galvenā atbildība par bērna audzināšanu gulstas uz vecākiem.

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 18.panta 1.punktā noteikts, ka dalībvalstis dara visu iespējamo, lai nodrošinātu tāda principa atzīšanu, saskaņā ar kuru abiem vecākiem ir kopīga un vienāda atbildība par bērna audzināšanu un attīstību. Vecāki vai attiecīgajos gadījumos likumīgie aizbildņi ir galvenās personas, kas atbildīgas par bērna audzināšanu un attīstību.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24.panta otrā daļa noteic, ka vecāku pienākums ir sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei sabiedrībā.

Prakse rāda, ka ne vienmēr vecāki spēj veiksmīgi šo pienākumu izpildīt. Gadījumā, ja vecākiem trūkst zināšanu un prasmju bērna audzināšanā, pašvaldībai ir pienākums viņiem palīdzēt. To nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.pants, kas paredz, ka atkarībā no bērna vecuma pašvaldība palīdz ģimenei bērna audzināšanā un izglītošanā un sniedz citus pakalpojumus, kuri veicina bērna pilnveidošanos.

Pamatojoties uz likumā noteikto pašvaldību kompetenci bērna tiesību aizsardzības jomā, vecākiem (aizbildņiem, audžuģimenei) būtu jābūt viegli pieejamai informācijai (piemēram, domes interneta mājas lapā; izglītības iestādē; sociālajā dienestā), kur meklēt palīdzību, ja radušās problēmas bērna audzināšanā – bērna uzvedība kļuvusi sociāli nepieņemama un neatbilst Bērnu tiesību aizsardzības likuma 23.pantā noteiktajam, ka bērnam jāievēro likumi un sabiedrībā pieņemtie uzvedības noteikumi, saudzīgi jāizturas pret apkārtējo vidi, bērns nedrīkst, izmantojot savas tiesības, aizskart citu bērnu un pieaugušo tiesības un likumīgās intereses.

Tiesībsarga rīcībā esošā informācija liecina, ka nevienā no Latvijas pašvaldībām preventīvais darbs ar bērniem (bērna uzvedības korekcija) netiek uzsākts pēc vecāku iniciatīvas, jo tas netiek uzskatīts par pašvaldības sniegtu palīdzību vecākiem bērnu audzināšanā.

Līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā, līdz ar to vecākiem ir tiesības un pienākums rūpēties par bērnu. Saskaņā ar Civillikuma 177.pantu rūpes par bērnu nozīmē viņa aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu. Bērna aprūpe nozīmē viņa uzturēšanu, kopšanu, izglītošanu un audzināšanu.

Par bērna aprūpes pienākumu nepildīšanu, pamatojoties uz Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 173.pantu, vecākus var saukt pie administratīvās atbildības,

Ja bērns izglītības iestādē ir cietis no vardarbības, vecākiem kā cietušā bērna likumiskajiem pārstāvjiem ir tiesības pieprasīt atlīdzinājumu par bērnam nodarīto kaitējumu. Atlīdzinājums pieprasāms gan no izglītības iestādes, kurai ir

normatīvajos aktos noteikts pienākums nodrošināt, lai bērns būtu drošībā, gan no vainīgo bērnu vecākiem.

Atlīdzinājums no izglītības iestādes pieprasāms saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 92.pantu: „Ikviens ir tiesīgs prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu, arī morālo kaitējumu, kas viņam nodarīts ar administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību. (...)”

Sākotnēji atlīdzinājums prasāms no iestādes, kas kaitējumu nodarījusi (skolas). Skolas faktisko rīcību (bērna drošības nenodrošināšanu) saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 93.panta otro daļu var pārsūdzēt tiesā bez apstrīdēšanas augstākā iestādē, pieteikumā par faktiskās rīcības pārsūdzēšanu vienlaicīgi var prasīt arī atlīdzinājumu.

Arī tiesu prakse apliecinā, ka skolas rīcību, kas saistīta ar iekšējās kārtības nodrošināšanu, var pārsūdzēt tiesā bez apstrīdēšanas augstākā iestādē, jo skola kā izglītības iestāde ir patstāvīga izglītības programmu izstrādē un īstenošanā, kā arī darbinieku izraudzīšanā un normatīvo aktu ievērošanā.²⁶

Cietušās personas tiesības saņemt kompensāciju izriet arī no Civillikuma 1635.panta: „Ktrs tiesību aizskārums, tas ir, katras pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot.

Ar morālo kaitējumu jāsaprot fiziskas vai garīgas ciešanas, kas izraisītas ar neatļautas darbības rezultātā nodarītu cietušā nemantisko tiesību vai nemantisko labumu aizskārumu. Atlīdzības apmēru par morālo kaitējumu nosaka tiesa pēc sava ieskata, ņemot vērā morālā kaitējuma smagumu un sekas.

Ja šā panta otrajā daļā minētā neatļautā darbība izpaudusies kā noziedzīgs nodarījums pret personas dzīvību, veselību, tikumību, dzimumneizskaramību, brīvību, godu, cieņu vai pret ģimeni, vai nepilngadīgo, pieņemams, ka cietušajam šādas darbības rezultātā ir nodarīts morālais kaitējums. Citos gadījumos morālais kaitējums cietušajam jāpierāda”.

Līdz ar to cietušā bērna likumiskajam pārstāvim ir tiesības Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā vērsties tiesā ar prasības pieteikumu par radītā kaitējuma kompensācijas piedziņu no vainīgo bērnu vecākiem. Kriminālprocesa ietvaros veiktās tiesu medicīniskās ekspertīzes atzinums iesniedzams tiesā kā prasījuma pamatotības pierādījums. Prasītāji prasībās, kas izriet no personiskiem aizskārumiem, kuru rezultātā radies veselības bojājums, saskaņā ar Civilprocesa likuma 43.panta pirmās daļas 2.punktu ir atbrīvoti no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos un saskaņā ar Civilprocesa likuma 567.panta otrās daļas 2.punktu atbrīvoti no sprieduma izpildes izdevumu samaksas tiesu izpildītājam.

[7] Žurnālistu pienākumi un atbildība

Medijiem ir pienākums informēt sabiedrību par sabiedrībai būtiskiem jautājumiem, tajā skaitā jautājumiem par bērnu drošību izglītības iestādēs, bērnu

²⁶ Administratīvās apgabaltiesas 2010.gada 30.decembra spriedums lietā Nr.A42877309 AA43-2591-10/10.

savstarpēju vardarbību un pašvaldības institūciju rīcības pamatošanu, un šādas informācijas ierobežošana demokrātiskā sabiedrībā nav pieļaujama. Taču, publiskojot šādu informāciju, jāņem vērā iesaistīto personu, konkrētajā gadījumā bērnu tiesības un likumiskās intereses.

Lai uzlabotu mediju saturu kvalitāti attiecībā uz bērnu atspoguļojumu medijos, tiesībsarga un Latvijas Žurnālistu asociācijas sadarbības ietvaros ar Fridriha Eberta fonda finansiālu atbalstu ir izveidotas vadlīnijas mediju profesionāļiem „Kā medijos runāt ar un par bērniem?”²⁷

Latvijas Republikā konkrētus informācijas par bērnu publicēšanas aizlieguma gadījumus nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71.panta otrā un ceturtā daļa: „Aizliegts izplatīt personiski iegūto informāciju par bērnu, kurš kļuvis par nozieguma upuri, liecinieku vai izdarījis likumpārkāpumu, kā arī tādu informāciju, kura bērnam varētu kaitēt tūlīt vai tālākā nākotnē.

Aizliegts intervēt bērnu un izplatīt presē un citos plašsaziņas līdzekļos informāciju par bērnu, kurš kļuvis par prettiesiskas darbības upuri, liecinieku vai izdarījis likumpārkāpumu, izņemot gadījumu, kad bērns pats izsaka vēlēšanos pārdzīvoto izpaust atklātībai un tam piekrīt viņa vecāki vai citi bērna likumiskie pārstāvji. Ja uzsākts kriminālprocess, nepieciešama arī procesa virzītāja atļauja.”

Likuma „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7.panta sestajā daļā noteikts, ka aizliegts publicēt ziņas par personu veselības stāvokli bez viņu piekrišanas, tā paša panta astotā daļa paredz aizliegumu publicēt informāciju, kas ļauj identificēt prettiesiskas darbības dēļ cietuša bērna, nepilngadīga likumpārkāpēja vai liecinieka personību, ja nav saņemta Bērnu tiesību aizsardzības likumā minēto personu un iestāžu piekrišana. Tā paša likuma 25.panta 5.punkts paredz žurnālista pienākumu ievērot personu tiesības un likumīgās intereses.

Konkrētajā gadījumā žurnālistiem bija normatīvajos aktos noteikts pienākums nepublicēt tādu informāciju, kas ļauj identificēt prettiesiskas darbības dēļ cietuša bērna un nepilngadīga iespējamā likumpārkāpēja personību. Notikušā atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos ļāva sabiedrībai identificēt gan cietušo bērnu, gan iespējamo likumpārkāpēju.

Likuma „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 28.pants paredz, ka kaitējums, arī morālais kaitējums, ko masu informācijas līdzeklis nodarījis fiziskajai vai juridiskajai personai, sniedzot nepatiesas ziņas, ceļot neslavu un aizskarot tās godu un cieņu, publicējot ziņas un informāciju, kuru publikācija aizliegta ar likumu, masu informācijas līdzeklim jāatlīdzina šai personai likumā noteiktajā kārtībā.

Tātad valstī ir radīts tiesību aizsardzības mehānisms – iespēja civiltiesiskā kārtībā piedzīt atlīdzību par kaitējumu, arī morālo kaitējumu, kas nodarīts bērnam, publicējot ziņas un informāciju, kuru publikācija aizliegta ar likumu. Bērna vārdā un interesēs prasību var celt bērna likumiskais pārstāvis.

²⁷ http://www.tiesibssargs.lv/img/content/vadlinijas_ka_medijos_runat_ar_un_par_berniem_2012.pdf, aplūkots 2013.gada 28.jūnijā.

[8] Valstij ir pienākums radīt tiesību aizsardzības mehānismu, lai tiesību aizskāruma gadījumā personai būtu iespēja aizsargāt savas tiesības. Pārbaudes lietas ietvaros, izvērtējot valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti, secināms, ka Latvijā normatīvais regulējums attiecībā uz bērnu drošību izglītības iestādē ir pietiekams, lai bērnu tiesības tiktu nodrošinātas, taču ir trūkumi tā piemērošanā:

- 1) pašvaldības pienācīgi nepilda savu funkciju palīdzēt vecākiem bērnu audzināšanā un veikt preventīvo darbu ar bērniem ar uzvedības traucējumiem – bērniem laikus netiek izstrādātas uzvedības sociālās korekcijas programmas. Turklat sociālajiem dienestiem tās būtu jāizstrādā pēc savas iniciatīvas, tiklīdz saņemta informācija par bērnu ar uzvedības traucējumiem;
- 2) konkrētā izglītības iestāde iekšējās kārtības noteikumos nebija noteikusi kārtību, kā jārīkojas vadītājam un pedagoģiem, ja tiek konstatēta fiziska vai emocionāla vardarbība pret izglītojamo. Kārtībai jābūt noteiktai detalizēti un saprotami, lai katrai personai būtu nepārprotami skaidrs, kā jārīkojas, konstatējot vardarbību;
- 3) konstatēta nepietiekama sadarbība starp bērnu tiesību aizsardzības subjektiem, līdz ar to laikus netika novērsti iespējamie vardarbības riski un sniepta palīdzība vardarbībā cietušajam bērnam.

Lai mazinātu vardarbības risku izglītības iestādēs, aicinu pašvaldību un atbildīgo institūciju vadītājus iepazīties ar šo atzinumu un savas kompetences ietvaros veikt nepieciešamos pasākumus situācijas bērnu drošības jomā uzlabošanai.

Savukārt attiecībā uz atbildību par neziņošanu policijai vai citai kompetentai iestādei par vardarbību vai citu pret bērnu vērstu noziedzīgu nodarījumu un žurnālistu atbildību par nepubliskojamas informācijas izplatīšanu ir konstatēti trūkumi normatīvajos aktos.

Lai atrastu saprātīgu līdzsvaru starp tiesībām uz vārda brīvību un nepieciešamību novērst kaitējumu bērnu kā īpaši aizsargājamas personu grupas interesēm, tiesībsargs ir uzsācis diskusiju ar iesaistītajām institūcijām par mediju uzraudzības un tiesiskā regulējuma pilnveidi, paredzot administratīvo atbildību par tādas informācijas publiskošanu, kas kaitē bērna interesēm. Tiesībsargs veicinās arī trūkumu novēršanu normatīvajos aktos, lai par neziņošanu vainīgās personas tiktu sauktas pie likumā noteiktās atbildības.

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 25.panta pirmo daļu ar šo atzinumu pārbaudes lietas izskatišana ir pabeigta.

Tiesībsargs

J.Jansons